LINGUISTICA COPERNICANA
Nr 2 (4) / 2010

Zuzanna Topolińska

Macedonian Academy of Sciences and Arts
Research Center for Areal Linguistics

Relacja *possessor ~ possessum* w językach bałkańskich. Status tzw. zaimków dzierżawczych

Słowa klucze: zaimki dzierżawcze, lingwistyka arealna, bałkańska liga językowa

Tytułem wstępu

Czytelnik bez trudu stwierdzi, że w tle tej rozprawki kryje się antropocentryczna teoria stosunków przypadkowych, którą wielokrotnie przy różnych okazjach prezentowałam (por. np. Topolińska 1996, 2002), a w ramach tej teorii przekonanie, że zaimki dzierżawcze to *de facto* eksponenty stosunku genetywnego, tj. – innymi słowy – że należą one do paradygmatu przypadkowego zaimków osobowych. Jest to, w moim pojęciu, teza mało oryginalna i, zdawałoby się, nie wymaga specjalnej obrony. Nie zdarzyło mi się znaleźć w tzw. literaturze przedmiotu prób jej obalenia, ale też nie znalazłam eksplicytnego potwierdzenia takiej interpretacji, co utwierdziło mnie w przekonaniu, że analiza materiału językowego bałkańskiego, który dostarcza licznych argumentów na korzyść tej tezy, może się okazać interesująca. Materiał ten w toku analizy konfrontuję z sytuacją polską, którą „czuję" najlepiej i która pozwala w pełni docenić 'egzotykę' Bałkanów.

Wspomniana antropocentryczna teoria przypadka widzi w tej kategorii gramatycznej nie formę morfologiczną, lecz prymarnie semantycznie motywowany stosunek syntaktyczny między grupą imienną i nadrzędną wobec niej / kontrolującą ją konstrukcję syntaktyczną, którą może być wyrażenie predykatywne lub – wtórnie – inna grupa imienna. W tym sensie przypadki dzielą się na adwerbalne i adnominalne, przy czym jedyny przypadek *ex definitione* adnominalny to genetiw. W poziomie semantycznym przypadki mogą być nacechowane dodatnio lub neutralne wobec opozycji / +/- pers /. W pierwszym wypadku denotatem grupy imiennej stojącej w danym stosunku przypadkowym jest prymarnie człowiek. Jako /+ pers/ oceniam nominatiw, datiw i genetiw, jako /-/+ pers/ z preferencją /-pers/ – akuzatiw, instrumental i predikatiw (tj., w tradycyjnej terminologii polskiej – orzecznik o postaci grupy imiennej). Grupa imienna w genetiwie denotuje – zgodnie z tą interpretacją – szeroko rozumianego *possessora* w sytuacji, w której eksponentem *possessum* jest nadrzędna / kontrolująca grupa w nominatiwie.

Wypada tu eksplicytnie stwierdzić, że morfologiczne formy genetiwu pojawiające się w pozycji adwerbalnej w polszczyźnie i w innych językach słowiańskich traktuję jako pozycyjne warianty akuzatiwu, którymi się tutaj nie będziemy zajmować.

Nie zajmuję się w tym tekście dystrybucją form tzw. dzierżawczego zaimka zwrotnego, tj. pozycyjnego wariantu podstawowej serii zaimków dzierżawczych; jest to odrębny problem, wielokrotnie szczegółowo analizowany i opisywany w literaturze przedmiotu. Nie zajmuję się też dystrybucją form pytajnych i/lub względnych zaimków dzierżawczych.

Pozycje syntaktyczne, w których pojawiają się eksponenty relacji *possessor ~ possessum*

Wyróżniam cztery takie pozycje, a ich realizacja zależy bezpośrednio od tego, czy *possessorem* jest (a) aktywny uczestnik aktu mówienia (ewentualnie (aa) tzw. osoba trzecia identyfikowana czy to poprzez deixis czy anaforę), czy też (b) dowolna ‘osoba trzecia’ reprezentowana w tekście przez odpowiednią grupę imienną. Poszczególne warianty konstrukcji *possessor ~ possessum* zilustruję tu typowymi przykładami w języku polskim. Konstrukcje typu (aa) i (b) nie zawierają wprawdzie zaimków dzierżawczych

w standardowej polszczyźnie, jednak w językach bałkańskich sytuacja jest odmienna.

Relacja *possessor ~ possessum* (innymi słowy: relacja posiadania) to relacja bardzo ekspansywna. Obok podstawowych kręgów semantycznych, jak posiadanie przedmiotu materialnego, por. *mam auto*, *dom*, *mam już tę książkę*, itd., stosunek część ~ całość, por. *mam długie włosy*, *spracowane ręce*, itd., czy pozostawanie w stosunku pokrewieństwa, por. *mam brata*, *bogatego wujka*, itd., szerzy się w konstrukcjach z argumentem nieprzedmiotowym, jak *mam zmartwienie*, *mam pomysł*, *mam zamiar*, tworzy serie peryfrastyczne, jak np. rezultatywna seria typu *mam napisany referat*, *mam sprzątnięte mieszkanie*, czy też serie o różnych odcieniach przymusu wewnętrznego czy zewnętrznego, jak *mam / masz to skończyć do jutra*, itp. Granice ekspansji semantycznej w czterech wspomnianych wyżej wyróżnianych przeze mnie pozycjach są różne, więc i zakres pojawiania się w tych pozycjach wykładników relacji *possessor ~ possessum* jest różny, por. np. *mam auto : to auto jest moje / należy do mnie*, ale nie: *mam brata : * ten brat jest mój / należy do mnie*; *mam zmartwienie* i – w innym rejestrze semantycznym: *to moje zmartwienie*, ale nie: **to zmartwienie jest moje*; *to jest mój portret* – wieloznaczne, ale *ten portret jest mój* tylko w sensie materialnego posiadania, tj. z wykluczeniem statusu autora lub modela, itp. Oczywiście nie jestem w stanie wskazać wszystkich subtelnych różnic tego typu, obecnych w poszczególnych językach bałkańskich – wymaga to specjalnych szerokich badań opartych na bogatym korpusie tekstów; mogę tylko, ilustrując dystrybucję wykładników przykładami polskimi, pokazać w pewnych wypadkach samą obecność problemu.

1. PIERWSZA POZYCJA jest realizowana na poziomie zdania konstytuowanego przez predykat typu ‘habere’, tj. predykat wyrażający relację *possessor ~ possessum*. Eksponenty konstytutywnej relacji zależą w pierwszym rzędzie od diatezy, tj. od tego, czy argumentem w stosunku nominatywnym, decydującym prymarnie o perspektywie diatetycznej, jest *possessor* czy *possessum*. Za diatezę nienacechowaną przyjmuję tę, która faworyzuje *possessora*, tj. argument prymarnie nacechowany jako /+ pers/.

1a. Jeżeli *possessorem* jest uczestnik aktu mówienia, dysponujemy w diatezie podstawowej dwojakimi eksponentami tego faktu; są to (obligatoryjnie) końcówki osobowe konstytutywnego *verbum finitum*, oraz zaimki osobowe

1 i/lub 2 osoby w stosunku nominatywnym; nazwa *possessum* realizuje się w stosunku akuzatywnym. Podstawowa konstrukcja polska to np. (***Ja / Ty***) *ma**m** / ma**sz** auto*, itp. Jak dobrze wiemy, podwójnych (reduplikowanych) eksponentów posiadacza polszczyzna używa w sytuacji ekspresywnego kontrastu, podczas gdy w ekspresywnie nienacechowanym tekście pojawiają się jedynie tzw. końcówki osobowe; stąd nawias w zapisie przykładu. Podobnie *mutatis mutandis* zachowują się konstrukcje z *possessorem* w liczbie mnogiej, podobnie także zachowują się wtórne konstrukcje typu (***Ja / Ty***) *jeste**m** / jeste**ś** posiadaczem / właścicielem auta*, itp.

1aa. Podobnie zachowują się w tym wypadku również konstrukcje, w których posiadaczem jest osoba trzecia sygnalizowana w tekście z pomocą deiktycznych i/lub anaforycznych eksponentów pronominalnych, por. (***On / Ona***) *maø auto*, itp., z tą zasadniczą różnicą, że odpowiedni zaimek pojawia się w tym kontekście niemal obligatoryjnie. Nie wdaję się tu w rozważania na temat stopnia ekspresji takich konstrukcji.

1b. Jeżeli *possessora* reprezentuje grupa imienna (konstytuowana przez rzeczownik, a nie zaimek rzeczowny), wówczas tożsamość (charakterystykę referencjalną) argumentów zapewnia sam akt nominacji, zaś ciężar ich charakterystyki funkcjonalnej spoczywa jak zwykle na predykacie, który (poprzez wbudowane weń ograniczenia selekcyjne) implikuje / selekcjonuje *possessora* jako referenta grupy w stosunku nominatywnym i *possessum* jako referenta grupy w stosunku akuzatywnym. Por. *Anna / Janek / brat Anny **ma** auto*, itp.

Zwraca uwagę, że alternatywny wykładnik predykatu, czasownik *posiadać* w użyciu podstawowym (= nie ekspresywnym, nie żartobliwym) odnosi się wyłącznie do sytuacji, w których *possessum* jest przedmiotem materialnym.

2. DRUGA POZYCJA jest realizowana na poziomie grupy imiennej, która stanowi transformę konstrukcji realizujących pozycję pierwszą: informacja o relacji *possessor ~ possessum* łącznie z informacją identyfikującą *possessora* jest sformalizowana jako modyfikator grupy imiennej konstytuowanej przez nazwę *possessum*.

2a. Jeżeli *possessorem* jest uczestnik aktu mówienia, wówczas modyfikator przyjmuje formę adiektywną, por. *moje / twoje auto*.

2aa. Jeżeli *possessorem* jest osoba trzecia reprezentowana przez zaimkowe wykładniki deiktyczne i/lub anaforyczne, wówczas modyfikator przyj-

muje formę odpowiedniego zaimka w stosunku genetywnym stojącą w prepozycji wobec konstytuującej grupę nazwy *possessum*, por. *jej / jego auto*.

2b. Jeżeli *possessorem* jest osoba trzecia sformalizowana w konstrukcji wyjściowej w postaci grupy imiennej konstytuowanej przez rzeczownik (por. wyżej 1b.), wówczas ta właśnie grupa w stosunku genetywnym pojawia się w funkcji modyfikatora, w postpozycji wobec konstytuującej nadrzędną grupę nazwy *possessum*, por. *auto Anny / Janka / brata Anny*, itp.

Jak się wydaje, pozycja druga jest najbardziej ekspansywna w wyżej wskazanym sensie. Mogę np. bronić swojej chwilowej 'własności' na zebraniu, informując 'konkurenta': *To jest moje krzesło*, ale w pozycji pierwszej muszę się uciec do eksplicytnego określenia parametrów temporalnych, np. *Ja **już** mam krzesło*. Wskazując w galerii portret, który jest moją podobizną, mogę powiedzieć: *To jest mój portret*, ale nie: **Ten portret jest mój*, czy **Ten portret należy do mnie*, itp.

Pozycje trzecia i czwarta mają charakter wtórny, pojawiają się w konstrukcjach syntaktycznych derywowanych od modeli wskazanych w opisie pozycji pierwszej i drugiej.

3. POZYCJA TRZECIA jest realizowana w modelu zdaniowym diatetycznie nacechowanym, w którym nazwa *possessum* formalizuje się w stosunku nominatywnym, a informacja o posiadaczu to albo adiektywna forma zaimka dzierżawczego, albo grupa imienna w stosunku genetywnym i/lub datywnym. Eksponentem predykatu jest odpowiednio *verbum-copula* lub wyspecjalizowany czasownik synsemantyczny.

3a. Jeżeli *possessorem* jest uczestnik sytuacji mówienia, wówczas w polszczyźnie możliwe są oba typy formalizacji, por. (*To*) *auto jest moje / twoje // (To) auto należy do mnie / do ciebie*. // (*To*) *auto jest moją / twoją własnością*. *Demonstrativum* w nawiasie służy podkreśleniu faktu, że mowa o określonym, referencjalnie zidentyfikowanym aucie, co w tekście polskim – przy braku *demonstrativum* – trzeba odczytać z kontekstu. Jak już wspomniałam, w użyciu podstawowym, ekspresywnie nienacechowanym, odpowiednie konstrukcje mają zastosowanie tylko w wypadkach 'prymarnej' interpretacji stosunku *possessor ~ possessum*, tj. w wypadkach, kiedy mowa o posiadaniu przedmiotu materialnego, ewentualnie – w odpowiednim kontekście – o 'posiadaniu' części ciała, por. np. przy oglądaniu fotografii: *Ta ręka jest moja*, itp.

W związku z pierwszą, adiektywną, spośród wskazanych wyżej formalizacji wypada specjalnie podkreślić złożoną strukturę semantyczną zaimków dzierżawczych, które stanowią ‘zbitkę’ morfologizującą w jednej formie predykat, tj. relację *possessor ~ possessum* i informację identyfikującą *possessora*. Znaczy, niezależnie od modelu syntaktycznego przypominającego tzw. predykację imienną, mamy tu do czynienia nie z (opartą formalnie na copuli) adskrypcją cechy, lecz z diatetycznym wariantem dwuargumentowego predykatu ‘habere’, *notabene* z obydwoma argumentami obowiązkowo referencyjnie zidentyfikowanymi.

3aa. Jeżeli *possessor* jest wskazany z pomocą deixis lub anafory, możliwa jest również trojaka formalizacja: (*To*) *jest jego / jej auto* // (*To*) *auto należy do niego / do niej* // (*To*) *auto jest jego / jej własnością*. Pierwszy z tych wariantów eksplicytnie potwierdza złożoną strukturę semantyczną zaimka dzierżawczego i wynikającą stąd konieczność objęcia całej nominalizowanej propozycji jedną grupę imienną. Na granicy poprawności jest konstrukcja ?(*To*) *auto jest jego / jej*.

4. POZYCJA CZWARTA to eliptyczny wariant pozycji drugiej. Elipsa dotyczy nazwy *possessum*, która ukryta jest w poprzedzającym tekście, a zaimek dzierżawczy podniesiony do rangi grupy imiennej i/lub grupa imienna w stosunku genetywnym identyfikuje *possessora.* Jak z tego wynika, konstrukcje w pozycji czwartej to niesamodzielne wycinki tekstu, fragmenty dyskursu. Por. przykład polski: *Czyje auto weźmiemy?* (4a.) *Moje / Twoje*, (4aa.) *Jego / Jej*, (4b.) *Anny / Janka*.

Zaimki bałkańskie w funkcjach dzierżawczych

Z dwu możliwych kryteriów organizujących mój przegląd – według pozycji lub według języków, wybieram to pierwsze. Wydaje mi się, że pozwoli ono lepiej ocenić zarówno różnice typologiczne między językami, jak i ogólną dynamikę poszczególnych procesów, która stanowi (stanowiła?) specyfikę bałkańskiej ligi językowej. Znak zapytania to aluzja do faktu, że od powstania w XIX i XX wieku tzw. państw narodowych, sytuacja i normy poszczególnych języków standardowych zostały formalnie ustabilizowane, jednak – z drugiej strony – mieszany skład etniczny młodych państw bałkańskich

wspomaga procesy interferencji i przyspiesza ewolucję normy, przynajmniej normy uzualnej.

W obrębie każdej pozycji dokonuję przeglądu według języków. Zaczynam od tego, który znam najlepiej, tj. od języka macedońskiego i stosunkowo obszernie opisuję środki morfosyntaktyczne służące wyrażaniu w tym języku relacji *possessor ~ possessum*; dalej kolejno przedstawiam sytuację bułgarską, grecką, (dako)rumuńską, arumuńską, meglenorumuńską i albańską, przyjmując sytuację macedońską za punkt odniesienia. W zasadzie ograniczam się do przedstawienia faktów standardowych, jednak wspominam również pewne fakty dialektalne / regionalne, o ile pozwalają one lepiej zrozumieć wspomnianą dynamikę sytuacji. Dla aromańskiego cytuję regularnie dane dwu dialektów: kruszewskiego reprezentującego starszy etap rozwojowy, wg monografii Gołąba (Gołąb 1984), i bardziej wyewoluowanego ochrydzkiego wg monografii Markowicia (Marković 2007), dla meglenorumuńskiego – dwa wydania monografii P. Atanasowa (Atanasov 1990, 2002).

POZYCJA PIERWSZA

Relacja *possessor ~ possessum* realizuje się na poziomie zdania, w nienacechowanej diatezie, z *possessorem* w funkcji pierwszego, wyjściowego argumentu.

M a c e d o ń s k i

Podstawowym wykładnikiem relacji posiadania jest w języku macedońskim czasownik *ima*[1], kontynuant prasłowiańskiego ***jьměti*. Obok (1) podstawowej relacji posiadania przedmiotu materialnego czasownik ten wyraża wszystkie prototypowe jej derywaty: (2) stosunki pokrewieństwa, (3) relację część ~ całość, w ograniczonym zakresie również (4) relację posiadania cechy, przy czym w grę wchodzą głównie pojęcia ogólne, wymagające dalszej specyfikacji, jak ‘uroda’, ‘talent’, ‘zdolność’, ‘tolerancja’, itp., wreszcie (5) wchodzi w wielorakie relacje z nominalizacjami, tworząc tzw. predykaty peryfrastyczne, por. np.

(1) (*Jas*) *imam kola; Toj / Taa / Ana / Jane ima kola*.
(2) (*Jas*) *imam dva brata*; *Toj / Taa / Ana /Jane ima dva brata*.

[1] Wobec braku infinitiwu podstawową formą słownikową czasownika jest w języku macedońskim forma 3. pers. sg. praesentis.

(3) (*Jas*) *imam dolga kosa*; *Toj / Taa / Ana / Jane ima dolga kosa*.
(4) (*Jas*) *imam talent za...*; *Toj / Taa / Ana / Jane ima talent za...*
(5) (*Jas*) *imam vpečatok deka*; *Toj / Taa / Ana Jane ima vpečatok deka*.

Jeśli *possessorem* jest uczestnik sytuacji mówienia, istnieją – w zależności od nacechowania ekspresywnego – dwa typy konstrukcji, (1) nienacechowane i (2) nacechowane, używane pod akcentem retorycznym, dla wyrażenia kontrastu, por. np.

(1) *Imam kola i rado ja koristam*.
(2) *Jas imam kola, dodeka Ana se premestuva so točak*.

W pierwszym wypadku jedynym wykładnikiem *possessora* jest końcówka osobowa czasownika. W drugim wypadku mamy do czynienia z reduplikacją wykładników. Warto tu wspomnieć, że:

– macedoński stosunkowo często (w opozycji np. do polszczyzny) posługuje się kontrastową reduplikacją w nominatiwie również w konstrukcjach z osobą 3. w roli *possessora*, por. np. *Taa*, *Ana*, *ima najgolema zasluga*, *Toj, čovekot, ni se dobližuva*, itp.;
– w macedońskim grupa imienna o referencyjnie zidentyfikowanym denotacie (dalej: NP /+ def/) z reduplikacją wykładników tego denotatu w stosunku nominatywnym wchodzi w relację paradygmatyczną z NP /+ def/, pozostającą w innych stosunkach przypadkowych, por. w datiwie: *mene mi dade prva da zboruvam*; *na Jane mu dade da zapee*; w akuzatiwie: *mene me sretna toj včera*; *Ana ja tužat za toa*, itp. Innymi słowy, macedoński dysponuje dwiema seriami wykładników stosunków przypadkowych w zależności od referencyjnej charakterystyki grupy jako / +/- def /. O ile w paradygmacie pronominalnym reduplikacja pozostaje w służbie kontrastu, w paradygmacie innych imion służy ona jako wykładnik kategorialnej cechy /+ def/.

Obok *ima* reprezentantem interesującej nas relacji jest również czasownik *poseduva* – jest to, jak się wydaje, stosunkowo nowe zapożyczenie z języka serbskiego. Pole funkcjonalne *poseduva* jest znacznie węższe od pola *ima*, czasownik ten obsługuje jedynie pierwszy i czwarty spośród wymienionych wyżej wariantów semantycznych, tj. pojawia się w konstrukcjach jak (1) *Momentno poseduvam pet avtomobili*, *...poseduvam biometriski pasoš*, (4) *Ja poseduvam veštinata*, *...poseduvam konkretni soznanija...* (przykłady czerpię

z wyszukiwarki Google), spotykamy go w stylu administracyjnym, ewentualnie w stylu dziennikarskim.

W pierwszym chronologicznie słowniku standardowego języka macedońskiego (red. B. Koneski) odnotowano również czasownik *pritežava*, który jednak wyraźnie się nie przyjął.

Wreszcie, jako kolejny drugorzędny derywat można tu wspomnieć konstrukcje typu (*Jas*) *sum sopstvenik / imatel na (ovaa) kola / na kola(va)*. Drugi argument (*possessum*) jest tu zdegradowany – wbudowany w tzw. orzeczenie imienne; ujęte w nawias elementy demonstratywne to sygnały, że w konstrukcjach tego typu *possessum* jest na ogół jednoznacznie zidentyfikowane, choć zdarzają się w tej funkcji i pojęcia generyczne. Konstrukcje jak wyżej służą wyłącznie wyrażaniu relacji posiadania przedmiotu materialnego; w wariancie z reduplikowanym wykładnikiem *possessora* są – podobnie jak te z czasownikiem *poseduva* – charakterystyczne dla stylu kancelaryjnego i/lub dziennikarskiego, natomiast bez reduplikacji wymagają inwertowanego szyku i są stylistycznie nienacechowane, por. np. *Sopstvenik sum na ovaa kola i nema od nea da se otkažam*, itp.

B u ł g a r s k i

Czasownik *imam*[2] w zasadzie funkcjonuje podobnie jak macedońskie *ima*, wykształcił jednak również szereg mniej lub bardziej idiomatycznych wariantów semantycznych macedońskiemu nieznanych, por. np. *imam se s njakogo* ‘sympatyzować z kimś, lubić kogoś’, czy *Imajte dobrinata!* ‘niech Pan / Pani będzie tak dobry’, i in. Jeśli *possessorem* jest uczestnik sytuacji mówienia, w sytuacji kontrastu reprezentuje go zaimek osobowy w stosunku nominatywnym.

Obok *imam* funkcjonuje i czasownik *pritežavam* ograniczony do wyrażania relacji posiadania przedmiotu materialnego, a także rzeczownik *pritežatel* w konstrukcjach z nazwą *possessum* wbudowaną w tzw. orzeczenie imienne.

W słowniku Gerowa (Gerov 1976, wydanie fototypiczne), pod hasłem *Imam* jako pierwsza, podstawowa parafraza pojawia się zwrot *namira mi sja*, który jednak według moich informatorów, przynajmniej we współczesnym języku, trudno uznać za poważnego konkurenta *imam*; implikuje on raczej

[2] Formą słownikową czasownika jest w bułgarskim 1 pers. sg. praesentis.

znajdowanie się w danym miejscu, ‘gdzieś tutaj’, i dopiero wtórnie ‘w czyimś posiadaniu’.

Reduplikacja wykładników zaimkowych jest w bułgarskim zawsze fakultatywna, motywowana ekspresywnie, niezależnie od tego, czy *possessor* jest, czy nie jest uczestnikiem sytuacji mówienia, *ergo* reduplikacja nie pełni funkcji kategorialnych, możliwa jest we wszystkich stosunkach przypadkowych, łącznie z nominatiwem.

(Nowo)grecki

Relację posiadania we wszystkich wyróżnianych tu prototypowych wariantach wyraża czasownik *éxo*[3]. Jeśli *possessum* jest przedmiotem materialnym, konkuruje z nim *katéxo.* Jeśli nazwa *possessum* jest wbudowana w orzeczenie imienne, wykładnikami informacji o *possessorze*, jak i o samej relacji posiadania, są rzeczowniki *ktítoras* lub *kátoxos.* Jeśli *possessorem* jest uczestnik sytuacji mówienia, identyfikuje go końcówka osobowa czasownika; w sytuacji kontrastu pojawia się również zaimek osobowy w stosunku nominatywnym.

Reduplikacja zaimkowa jest fakultatywna i pełni funkcję ekspresywną, tak w stosunku do 1. i 2. osoby, jak i w wyrażeniach argumentowych, które nie denotują uczestników sytuacji mówienia. Ekspresywna reduplikacja występuje we wszystkich stosunkach przypadkowych.

(Dako)rumuński

W języku rumuńskim podstawowym czasownikiem wyrażającym posiadanie jest *a avea*[4]. Czasownik ten obsługuje wszystkie wyżej wyróżnione warianty relacji posiadania. Obok niego funkcjonuje czasownik (*a*) *poseda* z zakresem użyć ograniczonym w zasadzie do relacji posiadania przedmiotu materialnego. Dla wyrażenia tej relacji poprzez *nomen agentis* pojawia się rzeczownik *proprietar.* Jeśli *possessorem* jest uczestnik sytuacji mówienia, identyfikuje go końcówka czasownika i – mimo iż w podstawowych paradygmatach werbalnych zdarzają się synkretyzmy – w zasadzie jedynie pod akcentem retorycznym w funkcji pierwszego w hierarchii diatetycznej wyrażenia argumentowego pojawia się zaimek osobowy w stosunku nominatywnym.

[3] Również w języku greckim formą słownikową jest 1 pers. sg. praesentis.

[4] *a* to proklityczna partykuła konwencjonalnie poprzedzająca formę infinitiwu.

A r u m u ń s k i, m e g l e n o r u m u ń s k i

Podstawowy wykładnik werbalny relacji posiadania ma dziś w dialekcie kruszewskim postać am_u[5], w dialektach ochrydzkim i meglenoromavskim – *am*. Reduplikacja zaimkowa ma funkcję ekspresywną.

A l b a ń s k i

Podstawowym werbalnym wykładnikiem relacji posiadania jest czasownik *kam*[6], który obsługuje wszystkie wyżej wyróżnione warianty semantyczne tej relacji, a nadto wypracował pewne dodatkowe idiomatyczne warianty, jak np. ‘nosić (na sobie, o ubraniu)’, czy dla wyrażenia pewnych stanów psycho-fizjologicznych, np. *kam gjumë* ‘jestem śpiący (-a)’, i in. Posiada także konstrukcje z *nomen agentis*, w których ciężar predykacji pada na rzeczownik *pronar* ‘właściciel’.

Reduplikacja i tutaj, jak w większości systemów bałkańskich, jest fakultatywna i motywowana potrzebą ekspresji.

Z krótkiego przeglądu wynika, że:

– wszystkie języki bałkańskie posiadają podstawową, maksymalnie eksplicytną konstrukcję wyrażającą relację *possessor ~ possessum* w nienacechowanej diatezie, tj. z *possessorem* w funkcji pierwszego argumentu, konstytuowaną przez czasownik o znaczeniu ‘habere’;
– nazwa *possessora* występuje w tej konstrukcji w stosunku nominatywnym[7];
– jeśli system posiada czasowniki bliskoznaczne w stosunku do czasownika podstawowego, strefa ich użycia jest z reguły węższa, najczęściej ograniczona do wyrażania relacji posiadania przedmiotu materialnego;
– wszystkie języki posiadają również konstrukcję z relacją posiadania w diatezie podstawowej, wyrażoną przez predykatywnie użyte *nomen agentis*;
– jeśli przyjmiemy, że końcówki osobowe 1. i 2. osoby to wykładniki subiektu, w danym wypadku: wykładniki *possessora*, wówczas możemy stwierdzić, że większość systemów bałkańskich ekspresywne nacecho-

[5] Postać słownikowa to forma 1 pers. sg. praesentis.

[6] Formą słownikową tu również jest forma 1 pers. sg. praesentis.

[7] Warto przypomnieć, że nie jest to *universale* nawet na gruncie słowiańskim; w jęz. rosyjskim w opisywanej pozycji dominuje typ z *possessorem* w stosunku lokatywnym, por. *u menja est’*, itp.

wanie grupy imiennej wyraża w całym paradygmacie przypadka poprzez pronominalną reduplikację tej grupy. Jedynie w standardowym języku macedońskim reduplikacja grup imiennych konstytuowanych przez *appelativum* i denotujących obiekty jednoznacznie referencyjnie zidentyfikowane na mocy decyzji kodyfikatorów tego języka ma charakter obligatoryjny i jest kategorialnym sygnałem charakterystyki referencyjnej denotatu.

POZYCJA DRUGA

Relacja *possessor ~ possessum* realizuje się na poziomie grupy imiennej konstytuowanej przez nazwę *possessum*, a modyfikowanej przez konstrukcję denotującą *possessora*, oraz implikującą (posesywny) charakter relacji.

M a c e d o ń s k i

Charakterystyczną cechą tej pozycji jest znacznie szerszy wachlarz komunikowanych wariantów semantycznych opisywanej relacji w stosunku do zestawu wariantów realizowanych w pozycji pierwszej, a więc szersze pole semantyczne dla konstrukcji formalnie mniej eksplicytnej, czy też eksplicytnej inaczej. Wynika to z eliminacji wszelkich praktycznie ograniczeń selekcjonujących *possessum*, przy czym *possessor* nadal charakteryzowany jest jako /+ pers/ (włączając tu, oczywiście, wypadki wtórnej personifikacji). Przede wszystkim w funkcji *possessum* mogą się pojawić wszelkiego rodzaju nominalizacje, mamy więc np. *moja(ta) smea / smea(ta) na Ana* (ewentualnie też – por. niżej – *anina(ta) smea*), *moe(to) doagjanje / doagjanje(to) na Jane*, *naše(to) patuvanje / patuvanje(to) na studentite*, itp. Jak pamiętamy (por. wyżej), w pozycji pierwszej tylko pojedyncze nominalizacje idiomatyzowały się w postaci peryfrastycznych predykatów jak *imaš greška*, *imam namera*, itp. Obok ‘zawłaszczonych relacji’ szerzy się również wachlarz ‘zawłaszczonych’ obiektów materialnych, produktów lub środków czynności, lokalizatorów, itp., por. np. *moja kniga* ‘książka, którą napisałam’, *moj avtobus* ‘autobus, którym zwykle jeżdżę’, *moj grad* ‘miasto, w którym mieszkam’, itp.

Język macedoński stosuje w naszej pozycji drugiej kilka rozwiązań formalnych. Zależą one, podobnie jak w polszczyźnie (por. wyżej), od charakteru *possessora:*

– jeżeli *possessorem* jest aktywny uczestnik sytuacji mówienia lub osoba trzecia wskazana za pomocą zaimka wskazującego (w drodze *deixis* lub

anafory / katafory), wówczas pojawia się przymiotnik derywowany od odpowiedniego rdzenia zaimkowego, a więc np. *moja / tvoja / naša / vaša / negova / nejzina / nivna kola*, też: *čija? / nečija kola*, itp. Jak z tego wynika, macedoński – podobnie jak inne języki południowosłowiańskie – wytworzył (*per analogiam* do form 1. i 2. osoby) adiektywne formy posesywne tzw. 3. osoby;

– jeżeli *possessorem* jest osoba trzecia wskazana inaczej (= nie za pomocą zaimka), wówczas pojawia się grupa imienna w stosunku genetywnym, co sygnalizuje obecność ‘gramatycznego’ przyimka *na*: *kolata na Ana / na Jane / na mojot student*, itp. – jeśli członem konstytutywnym grupy imiennej modyfikującej nazwę *possessum* jest *nomen proprium* lub wybrane nazwy bliskich stopni pokrewieństwa, nazwy zawodowe, itp. (zasięg podobny jak w polszczyźnie), wówczas może się pojawić tzw. przymiotnik dzierżawczy, funkcjonalna paralela zaimka dzierżawczego, por. *tatkova kniga*, *majčina solza*, *Miličin inat*, *Maksimova odluka*, itp.; zabytki mówią nam, że derywację tego typu znał język prasłowiański;
– i wreszcie – najciekawsze *novum* – przy podobnej plus minus kategorii rzeczowników (nazwy stopni pokrewieństwa, bliskich przyjaciół, kolegów, ale nie imiona własne) w miejsce przymiotnika dzierżawczego typu *moj*, *tvoj*, *negov*, *naš* może pojawić się postpozytywna klityczna forma starego datiwu: *mi*, *ti*, *mu*, *ni*, czy dokładniej, obok rzadszego, nacechowanego ekspresywnie typu *moja(ta) majka*, *tvoj(ot) brat*, występują nienacechowane syntagmy, jak *majka mi*, *tatko ti*, *brat mu*, czy też *majka ì na Ana*, *tatko mu na Jane*, *sestra mu na pretsedatelot*, *brat ì na mojata učitelka*, itp., rzadziej, z regionalnym, południowomacedońskim zabarwieniem z linearyzacją przejętą, jak się wydaje, z tureckiego: *na Jane brat mu*, *na carot kjerka mu*, itp. W syntagmach zaimkowych możliwa jest również – jak w wypadku innych stosunków przypadkowych – ekspresywna reduplikacja, tj. sekwencje jak *majka mi moja*, *tatko ti tvoj*, itp. Jak zobaczymy w dalszej części tego przeglądu, postpozytywne klityki posesywne to cecha charakterystyczna również dla innych, niesłowiańskich języków Bałkanów.

O ile syntagmy jak *moja(ta) majka*, *tvoj(ot) brat* mają swobodną dystrybucję rodzajnika, syntagmy typu *majka mi*, *brat ti* są inherentnie charakteryzowane jako /+ def/ i rodzajnika nie przyjmują; rzadkie odstępstwa od tej reguły zdarzają się tylko na poziomie dialektalnym.

Bułgarski

Sytuacja jest podobna jak w języku macedońskim, jednak z kilku istotnymi różnicami, świadczącymi o głębszej interferencji bałkańskiej.

Przede wszystkim w języku bułgarskim postpozytywne klityki 'datywne'[8], jako wykładnik relacji *possessor ~ possessum*, mogą się pojawić w każdej grupie imiennej konstytuowanej przez nazwę *possessum*, niezależnie od tego, co ta nazwa denotuje, a więc obok *majka(ta) mi*, czy *brat(et) ti*, również np. *kniga(ta) mi*, *niva(ta) mu*, itp. Dystrybucja typów *moja(ta) kniga* i *kniga(ta) mi* jest typowa dla opozycji forma akcentogenna ~ forma klityczna.

Po drugie, jak wynika z przykładów, syntagmy z postpozycją klityczną, podobnie jak te z adiektywną formą zaimkową, mają swobodną dystrybucję rodzajnika, co pozostaje niewątpliwie w związku z ich otwartą derywacją semantyczną.

(Nowo)grecki

O funkcji greckich form zaimków osobowych, czy to na poziomie zdania, czy grupy imiennej świadczy ich pozycja syntaktyczna, nie ma natomiast wykładników morfologicznych różnicujących użycia adiektywne od substantywnych. Mirambel (1959: 95) pisze: „La forme pronominale grecque fait fonction d'adjectif quand elle accompagne un substantif, et fonction de pronom quand le substantif fait défaut". Nienacechowana ekspresywnie konstrukcja posesywna na poziomie grupy imiennej przy *possessorze* zaimkowym (bez różnicy między 1., 2. i 3. osobą) jest wyrażana przez postpozycję klitycznej formy genetiwu, odpowiednio *mu*, *su*, itd. Konstrukcja nacechowana ma wyspecjalizowany wykładnik w postaci formy *dhikós* (którą w przybliżeniu możemy parafrazować jako 'mój / twój... własny') i realizuje się w drodze postpozycji odpowiednio sekwencji *dhikós mu*, *dhikós su*, itd.

W grupach imiennych z *possessorem*, wyrażonym inaczej niż zaimkiem osobowym, wykładnikiem tego *possessora* jest genetiw denotującej go grupy imiennej. Dystrybucja rodzajnika w grupach imiennych posesywnych jest otwarta.

Rzecz prosta, w systemie tego typu nie ma miejsca na kategorię gramatyczną 'zaimki dzierżawcze'.

---

[8] Za pomocą cudzysłowu chciałabym zwrócić uwagę na fakt, że na płaszczyźnie semantycznej należałoby raczej mówić o klitykach genetywnych, a raczej przyjąć, że odpowiednie formy klityczne obsługują oba stosunki przypadkowe.

(D a k o) r u m u ń s k i

Relację *possessor ~ possessum* na poziomie grupy imiennej konstytuowanej przez nazwę *possessum*:

(a) w wypadku *possessora* – aktywnego uczestnika aktu komunikacji i/lub *possessora* – ‘osoby 3.’, wskazanej w drodze *deixis* lub anafory, wyraża forma zaimkowa (oceniana z punktu widzenia syntaktycznego jako przymiotnik), lokująca się w postpozycji wobec konstytutywnego rzeczownika: *rudele male*, *omul nostru*, *casa noastra*, *casa lui*, *casa lor*; forma ta, podobnie jak słowiańskie zaimki dzierżawcze, jednoznacznie sygnalizuje *possessora* jako nosiciela relacji; grupy imienne zawierające zaimkowe formy posesywne są *ex definitione* /+ def/;

(b) w pozostałych wypadkach *possessor* jest denotowany przez grupę imienną akomodowaną do nazwy *posseessum* za pomocą przyimka *al*, *a*, *ai*, *ale* (określanego jako rodzajnik genetywny), innymi słowy – przez grupę imienną w stosunku genetywnym.

A r u m u ń s k i, m e g l e n o r u m u ń s k i

Zarówno w kruszewskim, jak i w ochrydzkim systemie arumuńskim istnieje wyspecjalizowana klasa form zaimkowych nieodmiennych, syntaktycznie zachowujących się jak przymiotniki, postpozytywnych wobec nazwy *possessum*, a zarazem denotujących possessora jako aktywnego uczestnika sytuacji mówienia i nosiciela relacji posiadania – jest to system podstawowy, nie odbiegający zasadniczo od sytuacji w (dako)rumuńskim (por. wyżej). W systemie kruszewskim odpowiednie formy stoją regularnie po rzeczowniku określanym, w systemie ochrydzkim mogą się również znaleźć przed rzeczownikiem. W systemie meglenorumuńskim (pod wpływem słowiańskim?) formy posesywne stoją przed rzeczownikiem konstytuującym grupę.

Grupy imienne zawierające formę posesywną są – podobnie jak w (dako)rumuńskim – /+ def/.

W stosunku do osób 3., denotowanych przez zaimek, odpowiednią funkcję pełnią formy genetywno-datywne zaimków osobowych.

Również w stosunku genetywnym stoją denotujące *possessora* grupy imienne konstytuowane przez rzeczownik i akomodowane do nazwy *possessum*.

Wreszcie – ciekawa paralela arumuńsko-meglenorumuńsko-macedońska – istnieją również konstrukcje z postpozycją enklityk posesywnych; enkli-

tyki te wiążą się wyłącznie z nazwami bliskiego pokrewieństwa, wyłącznie w liczbie pojedynczej, i w paradygmacie przypadka to one jedynie są wykładnikami morfologicznej deklinacji.

A l b a ń s k i

W języku albańskim zaimkowe formy posesywne 1. i 2. osoby mają w zasadzie składnię przymiotnika. Przy nienacechowanej linearyzacji występują w postpozycji wobec nazwy *possessum*, przy czym ta nazwa jest *ex definitione* /+ def/. W prepozycji, tj. w linearyzacji nacechowanej, pojawiają się jedynie przy starszych nazwach pokrewieństwa, wyłącznie przy *possessorze* w liczbie pojedynczej. Konstytutywny rzeczownik występuje wówczas w formie nieokreślonej /- def/. Niezależnie od typu linearyzacji formy posesywne 1. i 2. osoby wykazują zmienność fleksyjną (= odmieniają się przez przypadki). Ich odmienność w postpozycji (tj. w pozycji, w której przymiotnik pozostaje nieodmienny) wynika stąd, że „[...] historycznie rzecz biorąc, w zaimkach dzierżawczych zawarte są odmienne przez przypadki formy prepozytywnego rodzajnika" (Mindak, Sawicka 1993: 64).

Jeśli *possessor* jest wskazany przez zaimek 3. osoby, linearyzacja jest nienacechowana, a identyfikującym *possessora* wykładnikiem relacji posiadania jest charakterystyczny dla genetywnego stosunku przypadkowego prepozytywny rodzajnik, przy czym rzeczownik konstytuujący nazwę *possessum* jest /+def/.

Jeśli *possessor* jest denotowany przez grupę imienną konstytuowaną przez rzeczownik, grupa ta stoi w stosunku genetywnym i jako taka jest akomodowana przez nadrzędną grupę imienną – nazwę *possessum*.

Z powyższego przeglądu wynika, że typ formalizacji relacji posiadania zależy w pierwszym kroku od tego, czy *possessor* jest (aa) aktywnym uczestnikiem aktu komunikacji lub (ab) osobą 3. sygnalizowaną za pomocą deixis lub anafory, czy też (b) osobą 3. reprezentowaną przez grupę imienną konstytuowaną przez rzeczownik.

W sytuacji (aa):

– wszystkie analizowane języki posiadają specjalne formy pronominalne, które pozwalają przenieść na poziom grupy imiennej propozycję konstytuowaną przez relację *possessor ~ possessum*. Sama relacja jest formalizowana jako przypadkowy stosunek genetywny, podczas gdy *pronomen* identyfikuje *possessora* jako pierwszy hierarchicznie argument tej relacji;

– formy pronominalne, zależnie od ich budowy morfologicznej i funkcji syntaktycznej, otrzymują w opisach gramatycznych odpowiednich języków różne kwalifikacje, od przymiotnika po klityczną i/lub akcentogenną formę zaimka osobowego akomodowaną do nadrzędnej grupy imiennej – nazwy *possessum*;
– postpozytywne adnominalne klityczne formy zaimków osobowych pojawiają się we wszystkich systemach w konstrukcjach ekspresywnie nienacechowanych; w macedońskim, w arumuńskim i w meglenorumuńskim są ograniczone semantycznie – towarzyszą wyłącznie nazwom *possessum* denotującym osoby bliskie *possessorowi*; są to – historycznie rzecz biorąc – klityki datywne, które w interesujących nas konstrukcjach obsługują stosunek genetywny;
– akcentogenna konstrukcja z wyspecjalizowanym eksponentem relacji posiadania: *dhikos* występuje w języku nowogreckim;
– narzuca się wniosek, że – mimo dyferencjacji morfologiczno-syntaktycznej – wszędzie mamy do czynienia z wykładnikami stosunku genetywnego należącymi do paradygmatu zaimków osobowych.

W sytuacji (ab):
– rozwiązanie jest takie, jak w sytuacji (aa), co znaczy, że bałkańskie języki słowiańskie przyjęły tutaj model bałkański.

W sytuacji (b):
– grupa imienna denotująca *possessora* pozostaje w stosunku genetywnym wobec grupy denotującej *possessum*[9].

POZYCJA TRZECIA

Jest to, jak już wspomniałam, nacechowany wariant diatetyczny konstrukcji otwierających pozycję pierwszą. Relacja *possessor ~ possessum* realizuje się na poziomie zdania, przy czym argumentem wyróżnionym, wyjściowym jest *possessum*.

M a c e d o ń s k i

Interesująca nas konstrukcja realizuje się w modelu zdaniowym z tzw. orzeczeniem imiennym. Wykładnikiem kategorialnej informacji predyka-

[9] Warto tu wspomnieć, że również w naszej pozycji drugiej można znaleźć lokatywną konstrukcję *possessora* – w gwarach Bośni istnieje konstrukcja *majka u mene* w sensie ‘moja matka’, itp. (Remetić 2008).

tywnej jest *copula* ‘esse’, a konstytutywną relację i drugi w hierarchii argument – *possessora* – identyfikuje adiektywna forma pronominalna (zaimek dzierżawczy), odpowiednio *moj*, *-a*, *-e*, *-i*; *tvoj*, *-a*, *-e*, *-i*; *naš*, *-a*, *-e*, *-i*; *vaš*, *-a*, *-e*, *-i*; *negov*, *-a*, *-o*, *-i*; *nejzin*, *-a*, *-o*, *-i*; *nivn-i*, *-a*, *-o*, *-i*, por. np. *Ovaa kola / kolava e moja / tvoja*, itp. Jak wynika z przykładów, (a) jest to ta sama forma, która pojawia się w pozycji drugiej, i (b) nie ma różnicy w traktowaniu *possessora* – uczestnika aktu komunikacji i *possessora* sygnalizowanego za pośrednictwem *deixis* lub anafory. Przy okazji warto odnotować konwertywny charakter ‘habere’ i ‘esse’ widoczny w konstrukcjach otwierających odpowiednio pozycję pierwszą i trzecią.

Opisana wyżej konstrukcja obsługuje relację posiadania przedmiotu materialnego i wybrane konstrukcje z nominalizacją jako wykładnikiem *possessum*, por. np. *Greškata e moja*, *Planot beše tvoj*, i in. W odpowiednim kontekście może ona wyrażać również relację część ~ całość, por. np. przy oglądaniu fotografii: *Ovaa raka e moja*, itp. Struktury typu (*Jas*) *imam eden brat*, (*Ti*) *imaš dobra majka* nie posiadają odpowiedniego wariantu diatetycznego ze względu na relacyjny charakter pojęć jak ‘brat’, ‘matka’, itp.

W języku oficjalnym, administracyjnym, książkowym itp., w użyciu są również konstrukcje konstytuowane przez czasowniki *pripagja* (*nešto nekomu)* i (rzadziej) *prinadleži* (*nešto nekomu*), por. np. *Ovaa kola mi pripagja / prinadleži mene / tebe / nemu...*, tj. konstrukcje z *possessorem* reprezentowanym przez datiw zaimka osobowego, czyli przez drugi w hierarchii (wobec democji z pozycji pierwszego – nominatywnego – argumentu) przypadek /+ pers/. Wreszcie, istnieją również marginalnie konstrukcje z orzeczeniem imiennym, typu *Ovaa kola e moja / tvoja sopstvenost.*

Kiedy *possessora* reprezentuje grupa imienna konstytuowana przez rzeczownik, grupa ta regularnie we wszystkich typach konstrukcji (tj. w konstrukcjach z *e*, *pripagja*, *prinadleži*, *e sopstvenost* jako wykładnikami predykacji) stoi w stosunku genetywnym i/lub datywnym, co wyraża się odpowiednio w braku i/lub obecności reduplikacji zaimkowej, por. np. *Ovaa kola e / i pripagja / i prinadleži / e sopstvenost na Ana*, itp. Semantyka tych konstrukcji jest ograniczona, podobnie jak semantyka konstrukcji z *possessorem* wyrażonym formą zaimkową.

Bułgarski

Mutatis mutandis sytuacja jest podobna jak w języku macedońskim. Obok *sem* z adiektywną formą zaimkową jako wykładnik predykatu pojawiają się czasownik *prinadleža* i orzeczenie imienne: *e sopstvenost.*

(Nowo)grecki

Jeśli *possessor* jest reprezentowany przez konstrukcję zaimkową, jest to akcentogenna konstrukcja typu *dhikós mu*, np. *Aftó to spíti ine dhikó mu*, itp.; jeśli *possessora* reprezentuje grupa imienna konstytuowana przez rzeczownik, stoi ona w datywnym stosunku przypadkowym, np. *Aftó to aftokínito ine tis Anas*, itp. W stylu bardziej oficjalnym pojawia się czasownik *aníko.* Ograniczenia semantyczne są takie, jak w języku macedońskim.

(Dako)rumuński, arumuński, meglenorumuński

Interesujące nas konstrukcje zdaniowe realizują się odpowiednio z *possessorem* sformalizowanym (a) jako adiektywna forma zaimkowa lub (b) grupa imienna w stosunku datywnym.

Albański

Interesujące nas konstrukcje realizują się z *possessorem* sformalizowanym (a) jako ekspresywnie nienacechowana zaimkowa forma atrybutywna lub (b) jako grupa imienna w stosunku datywnym.

Z powyższego przeglądu wynika, że:

– wariant diatetyczny naszej relacji promujący *possessum* jest drastycznie ograniczony semantycznie;
– *possessora* reprezentowanego przez zaimek regularnie reprezentuje foma atrybutywna, a *possessora* reprezentowanego przez grupę imienną konstytuowaną przez rzeczownik datywna postać tej grupy[10];
– podstawowym wykładnikiem predykacji jest czasownik ‘esse’ jak w łacińskim *Hic liber est mihi*, który pozostaje w stosunku konwersji do podstawowego w hierarchii diatetycznej ‘habere’.

[10] Por. pol. *należeć do*, ang. *belong to* z *possessorem* w roli lokalizatora.

POZYCJA CZWARTA

Jest to eliptyczny wariant konstrukcji otwierającej pozycję drugą; ma postać grupy imiennej identyfikującej *possessora*, podczas gdy *possessum* należy zidentyfikować na podstawie kontekstu.

Macedoński

Pozycję czwartą ilustrują wyrwane z kontekstu wypowiedzenia, jak: (*Znači*, *utre odime na ekskurzija. Čija kola da zememe?*) *Daj da ja zememe* ***mojata***, czy też (*Ima koli i koli.*) *Negovata najmnogu mi se dopagja*, itp. Tego typu eliptyczne syntagmy są *ex definitione* /+ def/. Jeśli *possessor* jest reprezentowany przez imię własne, możliwe jest użycie przymiotnika dzierżawczego, kongruentnego z nazwą *possessum*, por. np. (*Čija kola stoi pred zgradata*?) ***Anina(ta) / Tatkovata...,*** jednak normalnie w wypadku *possessora* nazwanego grupą imienną konstytuowaną przez *appellativum* (a nie zaimek osobowy lub imię własne, od którego można utworzyć przymiotnik dzierżawczy), w odpowiednim kontekście trzeba powtórzyć całą (= nie eliptyczną) syntagmę w stosunku genetywnym, tj. akomodowaną do nazwy *possessum*: (*Čija kola kje ja zememe na ekskurzijata*?) ***Kolata na mojot rodnina / Kolata na našite stanari***, itp.

Bułgarski

Mutatis mutandis sytuacja jest taka sama, jak w języku macedońskim.

(Nowo)grecki

Jeśli *possessor* reprezentowany jest przez zaimek osobowy, pojawia się forma genetywna z rodzajnikiem i z wyspecjalizowanym wykładnikiem *dhikos*, jeśli jest reprezentowany przez rzeczownikową grupę imienną, pojawia się cała złożona konstrukcja, tj. nazwa *possessum* i, akomodowana do niej w stosunku genetywnym, nazwa *possessora*, por. (*Tínos aftokíno na párume*?) *As párume* ***to dhikó mu****. / As párme to aftokínito tis Anas.*

(Dako)rumuński, arumuński, meglenorumuński

Przy *possessorze* reprezentowanym przez zaimek osobowy pojawia się odpowiednia, postpozytywna nienacechowana forma atrybutywna; przy *possessorze* reprezentowanym przez grupę rzeczownikową pojawia się cała

piętrowa konstrukcja z nazwą *possessora* w stosunku genetywnym, akomodowaną do nazwy *possessum*.

A l b a ń s k i

Przy *possessorze* reprezentowanym przez zaimek pojawia się odpowiednia forma atrybutywna akomodowana do formy *possessum*, przy *possessorze* reprezentowanym przez grupę rzeczownikową – cała konstrukcja piętrowa, przy czym grupa rzeczownikowa jest akomodowana w stosunku genetywnym.

Wnioski

1. Wszędzie konstrukcja z *possessorem* reprezentowanym przez zaimek osobowy różni się od konstrukcji z *possessorem* reprezentowanym przez grupę imienną rzeczownikową.
2. Wszędzie, z wyjątkiem greki, pojawiają się zaimkowe formy atrybutywne, przy czym formą ich substantywizacji jest odpowiednio dodany i/lub wbudowany rodzajnik; warto przy okazji przypomnieć formy zaimkowe dla naszej pozycji czwarte, pojawiające się w językach zachodnioeuropejskich i świadczące o autonomii tej pozycji, por. franc. *le mien* (~ *mon*), ang. *mine* (~ *my*), niem. *die meine / meiner* (~ *mein*).

*

W ostatnich latach powraca w moich tekstach problem poszukiwania pragmatycznej i semantycznej motywacji dla procesów odpowiedzialnych za kierunek ewolucji i za konwergencję wzajemną języków bałkańskich, procesów, których oddziaływanie widoczne jest zresztą także na innych terenach, m.in. w językach zachodnioeuropejskich. Analiza środków wyrażania relacji *possessor ~ possessum* pozwoliła mi przyjrzeć się bliżej mechanizmom działającym w dwu takich węzłach morfosyntaktycznych:

– marginalnie, w systemie werbalnym, mogłam się przyjrzeć stosunkom wzajemnym relacji propozycji fundowanych przez predykaty egzystencji, tj. obecności w danym miejscu i posiadania, czyli egzystencji z *possessorem* w funkcji lokalizatora;

– w centrum mojej uwagi znalazł się system nominalny, konkretnie – jego segment szczególnie ważny dla sytuacji bałkańskiej, tj. genetywny i datywny stosunek przypadkowy.

Wspomniałam na początku tego tekstu, że przez przypadek rozumiem nie formę morfologiczną, a stosunek syntaktycznej zależności grupy imiennej od nadrzędnej konstrukcji syntaktycznej: w wypadku datiwu jest to adwerbalna pozycja grupy, w wypadku genetiwu – adnominalna. Zakładam, że prymarnym referentem grupy jest w obu wypadkach człowiek – w datiwie prymarnie człowiek – partner działającego / inicjującego działanie referenta grupy nominatywnej, adresat akcji, jej *beneficiens*; w genetiwie – prymarnie człowiek – *possessor*, w najszerszym rozumieniu tego terminu – w obu wypadkach drugoplanowy uczestnik sytuacji, o której mowa.

Szczególnie atrakcyjnym przedmiotem badań okazała się w tym układzie kategoria gramatyczna zaimków osobowych, gwarantująca personalność i identyfikująca referencję interesujących mnie protagonistów danej sytuacji. Pierwotnie ograniczona do zaimków 1. i 2. osoby, kategoria ta sukcesywnie wzbogaca się o tzw. zaimek 3. osoby, który w tekście pojawia się literalnie jako *pro-nomen*, wskazuje uczestnika sytuacji, którego identyfikujemy z kontekstu i/lub konsytuacji.

Wszystkie języki bałkańskie w stosunku do wszystkich trzech zaimków osobowych stosują w pełni paralelne środki wyrazu; bałkańskie języki słowiańskie odstąpiły tu od odziedziczonego modelu i wypracowały specjalne atrybutywne formy dzierżawcze 3. osoby[11].

Wszystkie języki bałkańskie operują dwiema pełnymi (w sensie dystrybucji syntaktycznej, często defektywnymi w sensie dyferencjacji morfologicznej) seriami zaimków osobowych – akcentogenną i klityczną; stosunek genetywny obsługuje klityka, którą zwykliśmy kojarzyć z datiwem (podobną sytuację np. w dialektach greckich i w litewskim odnotowuje Meillet 1964: 335). Nienacechowana jest seria klityczna, seria akcentogenna pojawia się pod akcentem retorycznym, w konstrukcjach nacechowanych ekspresywnie. Tu również doszło do zmiany odziedziczonego systemu słowiańskiego, szczególnie drastycznie na gruncie bułgarskim.

[11] Środowisko bałkańskie przyspieszyło tu proces obserwowany również np. w dialektach polskich, gdzie funkcjonują formy jak *jeji*, *jejich*, itp. (Kreja 1962), a pełna standardyzacja pozwoliła tym formom wejść do języka ogólnego.

Wszystkie języki bałkańskie dla celów ekspresji reduplikują eksponenty zaimków osobowych.

Jednym z klasycznych bałkanizmów jest, jak wiadomo, morfologiczny synkretyzm D=G; w świetle proponowanej tu interpretacji wydaje się on więcej niż zrozumiały; dystrybucja funkcjonalna ma charakter komplementarny.

Poszerzonej analizy, na którą tutaj nie było mnie stać, wymaga stosunek wzajemny zaimków osobowych i rodzajnika; dodatkową komplikacją jest wspólne źródło tego rodzajnika i zaimka 3. osoby. Relacja posiadania stawia szczególne wymagania referencyjne obu swoim argumentom, tak *possessorowi*, jak i *possessum*. Nazwy obu tych argumentów są praktycznie bez wyjątku użyte referencyjnie, przy czym najczęściej jest to referencja identyfikująca; jeśli relacja *possessor ~ possessum* realizuje się na poziomie grupy imiennej, wówczas na ogół odwołujemy się do zidentyfikowanego *possessora* celem identyfikacji *possessum*.

W zakresie konkretnych rozwiązań formalnych służących wyrażaniu relacji posiadania najwyraźniej pozostałym językom bałkańskim przeciwstawia się greka. Z greckiej perspektywy trudno mówić o morfologicznej różnicy między zaimkiem adiektywnym i substantywnym (por. o tym Mirambel 1959: 95). Podobne rozwiązania znajdujemy – być może analogia nie jest przypadkowa – w zasadniczo różnym przecież systemie tureckim (por. Swift 1963: 131).

Również rozwój i szerzenie się klitycznych postpozytywnych markerów posesywnych mogły być podtrzymane przez paralelę turecką.

Resumując te uwagi, wydaje mi się, że:

– zebrane tu przeze mnie fakty podtrzymują tezę, że tzw. zaimki dzierżawcze są eksponentami stosunku genetywnego w ramach szeroko pojętej kategorii przypadka,
– środki wyrażania relacji *possessor ~ possessum*, skądinąd zasługujące na uwagę we wszelkich systemach językowych, w sytuacji bałkańskiej wypada uznać za jeden z ciekawszych przykładów wielokierunkowej interferencji. Problem niewątpliwie wymaga dalszych badań, jakich – przy mojej czysto teoretycznej znajomości większości z opisywanych języków – nie mogę się podjąć.

Kluczowym punktem wyjścia moich uwag, niedocenianym w opisach gramatycznych, jest fakt zamknięcia w jednym leksemie – w zaimku dzier-

żawczym – informacji określającej relację i identyfikującej jeden, diatetycznie prymarny, z jej dwu argumentów. Wagę tej formalizacji podnosi fakt, że jest to bezpośredni (ewentualnie pośredni – tak w wypadku zaimka 3. osoby) uczestnik aktu komunikacji.

Bibliografia

Atanasov P., 1990, *Le mégléno-roumain de nos jours*, Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Atanasov P., 2002, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti: Editura Academiei Române.

Gerov N., 1976, *Rečnik na belgarskija ezik*, *E–K*, Sofia: izd. Belgarski Pisatel (fototipno izdanie).

Gołąb Z., 1984, *The Arumanian Dialect of Kruševo in SR Macedonia SFR Yugoslavia*, Skopje: MANU.

Kreja B., 1962, *Oboczne formy zaimkowe typu* ***jego/go***, ***jeji/ji*** *w języku polskim*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Marković M., 2007, *Aromanskiot i makedonskiot govor od ohridsko-struškiot region vo balkanski kontekst*, Skopje: MANU.

Meillet A., 1964, *Introduction á l'étude comparative des langues indo-européennes*, Alabama: University of Alabama Press.

Mindak J., Sawicka I., 1993, *Zarys gramatyki języka albańskiego*, Warszawa: PAN Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Mirambel A., 1959, *La langue grecque moderne*. *Description et analyse*, Paris: Librairie C. Klincksieck.

Remetić S., 2008, O posesivnoj konstrukcii *u + genitiv* lične zamenice na istočnobosanskom terenu, *Južnoslovenski filolog LXIV*, s. 391–400.

Swift L. B., 1963, *A Reference Grammar of Modern Turkish*, Indiana University Publications, Volume 19 of the Uralic and Altaic Series, The Hague: Mouton & Co.

Topolińska Z., 1996, Anthropocentric Language Theory as Organising Principle of the Slavic Case System, *Biuletyn PTJ LII*, s. 57–72.

Topolińska Z., 2002, Antropocentrična teorija jezika i srpski padežni sistemi, *Južnoslovenski filolog LVIII*, s. 1–13.

The relation *possessor~possessum* in the Balkan languages.
The status of so-called possessive pronouns

(s u m m a r y)

The author analyses the means of expressing the relation *possessor~possessum* in the Balkan languages, both at the level of the sentence and the noun phrase. The analysis is carried from the perspective of Slavic languages. The key problems are: (a) defining the status of the so-called 'possessive pronouns', which, according to the author, belong to the case-paradigm of personal pronouns as exponents of the genitive case-relationship, and (b) defining parallels and differences between particular members of the Balkan Sprachbund in the analysed domain.